

УДК 338.43:631.152:636 "71"

В. В. Лаврук,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри геодезії та землеустрою,

Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський

ЕКОНОМІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ТВАРИННИЦТВА ЯК СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

V. Lavruk,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Geodesy and Land Management, State Agrarian and Engineering University in Podillia, Kamyanetz-Podilskiy

ECONOMIC MODERNIZATION OF ANIMALS AS A COMPLEX OF EFFICIENT DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TERRITORIES

Обґрунтовано потребу у формуванні механізму економічної модернізації і ефективного розвитку тваринництва, яке у межах своїх можливостей визначає рівень продовольчої безпеки країни, соціально-економічні умови життя і якість харчування населення та його здоров'я. Розглянуто сутнісний зміст економічної модернізації і необхідність забезпечення створення ефективної структури тваринництва, основними характеристиками якої повинна стати інноваційність і конкурентоспроможність. Вивчено основні складові елементи та досліджується роль економічної модернізації тваринництва у розвитку сільських територій України. Виявлено основні чинники, які безпосередньо впливають на ефективність функціонування тваринництва, формування і використання виробничого й соціального потенціалу сільських територій та їхнього комплексного розвитку. Доведено необхідність використання територіально-адаптованих і специфічних підходів до обґрунтування особливостей проведення модернізації тваринництва, які потребують урахування додаткових витрат, обумовлених регіональними відмінностями демографічних, інституційних, економічних, соціальних, екологічних умов розвитку сільських територій. Виокремлено хронологічні соціально-економічні і територіальні відмінності між регіонами України у здійсненні процесів модернізації. Доведено необхідність оптимізації транспортної мережі регіонів, шляхом попереднього обґрунтування наукових підходів до узгодження територіальних і галузевих аспектів модернізації.

The necessity for the formation of mechanics of economic modernization and effective development of livestock breeding, which within its limits determines the level of food security of the country, socio-economic conditions of life and the quality of the population's nutrition and its health, is substantiated. The essence of economic modernization and the necessity of creating an efficient structure of animal husbandry, the main characteristics of which should be innovation and competitiveness, are considered. The main components are studied and the role of economic modernization of livestock farming in the development of rural areas of Ukraine is explored. The main factors that directly influence the efficiency of livestock functioning, formation and use of industrial and social potential of rural territories and their complex development are revealed. The necessity of using territorially-adapted and specific approaches to substantiation of the features of livestock modernization, which requires taking into account additional expenses caused by regional differences in demographic, institutional, economic, social and environmental conditions of rural areas development, is proved. The chronological socio-economic and territorial differences between the regions of Ukraine in the implementation of modernization processes are singled out. The necessity of optimization of the transport network of regions is proved, by preliminary substantiation of scientific approaches to the coordination of territorial and branch aspects of modernization.

Ключові слова: економічна модернізація, тваринництво, сільські території, аграрне виробництво, продовольча безпека.

Key words: economic modernization, animal husbandry, rural areas, agrarian production, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування тваринництва, котре є стратегічною галуззю у розв'язанні проблеми продовольчої безпеки країни, відновлення роботи та повного завантаження виробничих потужностей переробних підприємств, насичення ринку якісною, конкурентоспроможною молочно-м'ясною продукцією, здійснюється в умовах зниження кількості поголів'я усіх видів тварин, зростання собівартості тваринницької продукції, погіршення її якісних характеристик, низького рівня забезпечення господарств матеріально-технічними

засобами, фізичного і морального старіння більшості фермських машин і обладнання, занепаду селекційної роботи, порушення вимог технології виробництва продукції, недостатності фінансових ресурсів та скорочення ринків збуту продукції тваринного походження.

Проблеми розвитку аграрної галузі, особливо тваринницької, потребують негайного вирішення, оскільки вона сприяє розширенню сфери зайнятості населення, відродженню сільських територій, але й забезпечує розвиток національної економіки та покращує стан про-

довольчої безпеки в умовах євроінтеграції. Відповідно сільгоспвиробникам слід забезпечити можливості для формування високопродуктивного поголів'я тварин, техніко-технологічного оновлення (розширення, реконструкції) виробничих потужностей, інтенсивного використання прогресивних технологій, що стане основою для підвищення рівня економічної модернізації тваринництва, яка є необхідною передумовою інноваційного розвитку підприємств-виробників продукції тваринництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у формування наукових теорій, в яких сформовані теоретичні та методичні аспекти функціонування аграрної економіки, науково-теоретичні і практичні питання розвитку теорії модернізації сільськогосподарського виробництва, його інтенсифікації, оновлення і переоснащення, конкурентоспроможності підприємств, інституціональної модернізації аграрної сфери, відродження сільських територій, функціонування і інноваційного розвитку галузі тваринництва, внесли наукові праці В.Г. Андрійчука, І.Ф. Баланюка, П.С. Березівського, О.М. Бородіної, П.І. Гайдуцького, В.М. Геєця, В.В. Іванишина, М.І. Ібатуліна, О.М. Левковець, М.Й. Маліка, О.О. Мамалуй, І.Я. Месель-Веселяка, М.В. Місюка, О.А. Попової, І.В. Прокопи, П.Р. Пуцентейла, П.Т. Саблука, І.В. Свиноуса, А.П. Червінської, В.Й. Шияна, О.М. Шпичака, О.В. Шубравської, І.Б. Яціва, та ін.

Водночас проблемними залишаються питання розробки і впровадження механізму економічної модернізації тваринництва в контексті забезпечення ефективного розвитку сільських територій. У публікаціях вчених залишаються недостатньо розкритими низка питань щодо пошуку шляхів відродження й ефективного розвитку тваринництва за рахунок його техніко-технологічного переоснащення і модернізації виробничих процесів. Потребує подальшого дослідження процес проведення модернізаційних змін безпосередньо у галузі тваринництва, які відіграють важливу роль у відродженні і розвитку сільських територій, оскільки сприяють позитивним змінам в економічній, екологічній і соціальній сферах та забезпечують збільшення доходів працівників сільської місцевості, наповнення місцевих бюджетів, формування агропродовольчих ланцюгів тваринницької продукції з високою доданою вартістю та задоволення продовольчих потреб населення сільських територій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є розробка теоретичних і методологічних засад формування механізму економічної модернізації і розвитку галузі тваринництва для підвищення обсягів та ефективності виробництва високоякісної тваринницької продукції для забезпечення у ній потреб населення сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У період стабілізації ринкових відносин у сільському господарстві особливого значення набувають актуальні питання впровадження нових методів господарювання, індустріальних технологій, які відтворюють видозмінені виробничі процеси у тваринницьких галузях та створюють умови для їхнього модернізаційного оновлення. Наразі тваринництво може стати ключовою і системоутворюючою галуззю на селі. А тому його модернізація і ефективний розвиток повинні забезпечити втілення економічних, екологічних і соціальних завдань сталого розвитку сільських територій.

Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стало поворотним пунктом у подальшому розвитку аграрного виробництва та сільських територій. Такого роду процеси визначають не лише якісно новий формат відносин між Україною та ЄС, але й слугують стратегічним орієнтиром системних економічних реформ в аграрному секторі України, який є основою життєдіяльності сільських територій нашої держави [1, с. 61].

Стверджується, що аграрне виробництво є вагомою частиною сільської економіки, а агроландшафти — переважаючий елемент облаштування сільської території. І тому цілі підсистеми "сільське господарство" і "сільський розвиток" взаємопов'язані [2, с. 10].

За висловлюванням О. В. Скидана основним пріоритетом аграрної політики має бути формування продовольчої безпеки держави. Інші завдання, навіть першочергового характеру, варто розглядати як складові зазначеного пріоритету. При вирішенні проблеми продовольчої безпеки найбільш необхідною є розробка нової державної аграрної політики, яка має визначити стратегічні орієнтири та завдання розвитку агропродовольчої сфери країни з одночасною розробкою основних механізмів їхньої реалізації. Вказана політика повинна мати системний характер функціонування та охоплювати не тільки агропродовольчу сферу, але й питання здорового харчування населення, якості та безпеки продовольства, розвитку сільських територій [3, с. 52].

Отже, потреба у формуванні механізму економічної модернізації і ефективного розвитку тваринництва не є випадковою, оскільки воно є однією із стратегічних галузей сільського господарства, яка у межах своїх можливостей визначає рівень продовольчої безпеки країни, соціально-економічні умови життя і якість харчування населення та його здоров'я.

Розглядаючи сутнісний зміст економічної модернізації тваринництва слід відмітити, що вона повинна базуватися на структурному і техніко-технологічному напрямках. При цьому критеріями структурної модернізації виступають кардинальні і структурні трансформаційні зміни, які сприяють розробці нових і вдосконаленню існуючих елементів механізму модернізації та їхньої взаємодії. Процес структурної модернізації у період своєї реалізації передбачає усунення існуючої сукупності організаційно-економічних протиріч між структурою виробництва, розподілу, обміну і споживання тваринницької продукції.

При забезпеченні життєдіяльності різних форм модернізації, окрім ресурсів і базових економічних показників (зростання обсягів продукції, її якість і конкурентоспроможність, прибутковість, природний, міграційний приріст та ріст сукупних доходів населення), виникає потреба урахувати також критерії, які характеризують рівень життя і потреби населення, а також здатність підприємств до проведення модернізаційних змін на виробництві.

Слід відмітити, що ефективність функціонування тваринництва за першими двома формами в основному залежить від сформованої техніко-технологічної бази, функціонально-виробничої структури, дієвості організаційно-економічного механізму, наявності кваліфікованих кадрів та різних ресурсів, які взаємодіючи між собою визначають пріоритетні напрями його діяльності. Натомість обумовлена форма модернізації виникає внаслідок перевищення потреб по відношенню до рівня платоспроможності підприємств. У цьому випадку при низькому рівні доходності господарства не в змозі забезпечити бажаний обсяг модернізаційних змін, або ж якість запропонованих товарів і послуг не відповідає потребам і вимогам підприємств.

Низький рівень розвитку різних видів підприємницької діяльності, ділової інфраструктури та використання в цих цілях природно-ресурсного потенціалу, застарілі методи господарювання гальмують процеси розвитку економіки села та модернізації основних галузей, що функціонують на сільських територіях. У більшості випадків рівень розвитку інституційного середовища на сільських територіях України не

відповідає сучасним вимогам та об'єктивним потребам суб'єктів господарювання [4, с. 96].

А тому важливо, щоб, поряд з іншими, соціальні аспекти економічної модернізації тваринництва забезпечували реалізацію мети щодо комплексного розвитку сільських територій, як основних територіальних складових державної агропродовольчої політики і населення, яке має спроможне здійснити перехід на нове мислення стосовно ведення господарської діяльності.

Зазначимо, що зараз Україні необхідно розв'язати такі взаємопов'язані проблеми: здійснити техніко-технологічну модернізацію (важливий фактор підвищення конкурентоспроможності продукції) основних галузей і згладжування регіональних відмінностей у їхньому розвитку. Це у свою чергу спонукає до необхідності забезпечити створення ефективною структури тваринництва, основними характеристиками якої є його інноваційність і конкурентоспроможність. Інноваційність тваринництва можна пов'язати з поняттям "конкурентоспроможність" (підприємств, галузей, технологій і продукції). Стверджується, що будь яка конкурентоспроможна галузь здатна володіти конкурентними перевагами порівняно з найбільш конкурентоспроможними учасниками світового ринку [5, с. 85].

У цьому контексті основні цілі економічного розвитку підприємств, зацікавлених у проведенні економічної модернізації тваринництва, повинні формуватися відповідно до їхньої місії, цінностей і пріоритетів, які полягають у:

- покращенні взаємовідносин науки з підприємствами;
- посиленні взаємозв'язків між виробниками і споживачами тваринницької продукції;
- формуванні взаємовигідних стосунків між постачальниками сировини і переробними підприємствами;
- забезпеченні зростання прибутковості і величини власного капіталу;
- підвищенні фінансової стійкості основних галузей підприємств.

Досліджено, що тваринництво має безліч специфічних характеристик, що проявляються у жорсткій конкуренції товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках. Водночас продукція характеризується стабільним попитом у населення, а це робить галузь привабливим об'єктом для здійснення модернізації та освоєння інвестицій. При цьому важливо урахувати умови функціонування, які визначаються специфікою галузі (види продукції, число споживачів, законодавче регулювання і прибутковість виробничої діяльності) та конкуренцією. Більше того, при дослідженні специфіки галузі доцільно аналізувати її

стан (ємність, динаміку розвитку, прибутковість) і привабливість для потенційного складу учасників, але чим привабливіша та чи інша галузь, тим жорсткіша буде у її середовищі конкуренція.

Вважаємо, що особливості модернізації тваринництва повинні визначатися організацією виробничих процесів і їхнім техніко-технологічним обслуговуванням, оскільки кінцеві результати діяльності залежать від різних об'єктивних і суб'єктивних чинників. Виходячи з міркувань про об'єктивність і закономірність застосування економічної модернізації виникає потреба розглянути не тільки її зміст, але й вказати на основні особливості, які мають безпосередній вплив на принципи побудови ефективної системи виробництва продукції тваринництва та стратегії його розвитку.

До особливостей розвитку модернізаційних процесів у тваринництві слід віднести:

- залежність від наявних вільних грошових коштів, наявність належних стимулів до зростання та підвищення ефективності виробництва, створення відповідного правового поля державою;

- незацікавленість (відсутність прогресивного мислення) керівників у організації модернізаційних процесів;

- неналагодженість технологічних процесів (утримання, догляд худоби, доїння корів, ветеринарно-санітарна діяльність) виробництва продукції;

- необхідність ефективного використання у виробничому процесі біологічного потенціалу тварин;

- необхідність формування міцної і поживно структурованої кормової бази;

- нераціональність використання кормових ресурсів;

- недостатній обсяг залучених інвестиційних ресурсів і організації інноваційних процесів;

- відсутність тваринницьких приміщень, що відповідають технологічним умовам;

- недостатній рівень забезпечення висококваліфікованими спеціалістами;

- значний рівень виробничих і фінансових ризиків;

- низький рівень мотивації працівників до участі у проведенні модернізації.

Окрім цього, при побудові механізму управління процесом модернізації тваринництва слід також враховувати регіональні особливості:

- реалізація продукції, у першу чергу, у межах територіально визначеного регіону;

- сезонність рослинництва як основного джерела постачання кормових ресурсів;

- труднощі у здійсненні довгострокового прогнозування розвитку модернізаційних процесів;

- залежність ефективності управління модернізаційними процесами у тваринництві від розміру і структури господарств, черговості постачання модернізаційних засобів, постійного зростання цін, монополії великих торговельних підприємств і ін.

Наведені особливості розвитку тваринництва пов'язуються із певними складностями при виборі оптимального варіанту модернізаційних перетворень. У результаті зростає значимість науково-системного підходу не тільки до процесу формування заходів, але й до порядку їхнього втілення у реальну дійсність кожного регіону. Отже, питання проведення процесу економічної модернізації повинно розглядатися і виконуватися на усіх рівнях галузевого управління з поділом відповідних функцій, завдань, повноважень і бюджетних асигнувань для її своєчасно виконання шляхом:

- здійснення комплексної економічної модернізації тваринницьких галузей регіонів, формування відповідної стратегії, розробки заходів, спрямованих на її реалізацію.

- організації і перевірки стимулювання модернізації і економічного розвитку тваринництва на основі створення моніторингових центрів економічного зростання у регіонах на основі конкурентних переваг (економічні і техніко-впроваджувальні зони, технопарки і ін.);

- покращення рівня і якості життя працівників у регіонах на основі удосконалення дії механізмів соціальної та бюджетної політики;

- оптимізації інфраструктурних інвестицій і інвестиційних стратегій модернізаційної діяльності у регіонах через визначення пріоритетів територіального розвитку і ресурсних обмежень у тваринництві.

Слід зазначити той факт, що до цих пір спостерігаються хронологічні соціально-економічні і територіальні відмінності між регіонами України у здійсненні процесів модернізації. Наразі ефективність модернізаційної діяльності в регіонах також різна при однаковому рівні регулюючого і керуючого впливу. Все це обумовлює необхідність використання територіально-адаптованих і специфічних підходів до обґрунтування особливостей проведення модернізації тваринництва, які потребують урахування додаткових витрат, обумовлених відмінностями між регіонами.

В основному споглядаються відмінності у:

- природно-кліматичних параметрах, які формують галузеві складові і структуру виробництва тваринницької продукції;

- соціально-економічному розвитку регіонів і їхніх сільських територій, які інтенсивно розвиваються або ж знаходяться у стані депресивної економічної і соціальної динаміки;

Рис. 1. Основні складові елементів модернізації

— організаційно-адміністративній структурі управління регіонами і їхньою економікою з обов'язковим урахуванням її спеціалізації на виробництві продукції тваринництва;

— просторовому статусі регіонів, котрий проявляється у різному складі і структурі витрат на здійснення транспортних перевезень продукції до споживачів і ринків її збуту.

Отже, необхідно у першу чергу оптимізувати транспортну мережу регіонів, шляхом попереднього обґрунтування наукових підходів до узгодження територіальних і галузевих аспектів модернізації, які б одночасно відповідали не тільки вимогам трансформованої галузевої структури економіки підприємств, але й потребам потенційних (формуються в процесі модернізаційних перетворень) споживачів продукції.

Немало важливу роль у цьому відношенні відіграє держава, яка здійснює повний моніторинг існуючих територіальних особливостей регіонів, їхнє відношення до наявних природно-кліматичних ресурсів і виробничих потенціалів та при потребі втручається у процеси техніко-технологічного, інноваційного і інституційного оновлення підприємств та їхніх галузей. Усі ці процеси відображуються у стратегічних документах галузевого планування, а ряд використовуваних методів і інструментів модернізації є наслідком прямого бюджетування або ж здійснення модернізаційних змін на контрактній основі (приватно — державне партнерство).

Формування системи заходів модернізації тваринництва не вилучає важливості використання таких підходів, як екологічний (передбачає збереження навколишнього середовища і підвищення якості екологічно чистої продукції) і соціальний (орієнтований на створення на-

лежних умов для праці і відпочинку працівників, їхню матеріальну і моральну винагороду за трудовий вклад, соціальний захист та підтримку здорового морально-психологічно клімату у трудових колективах тваринників).

А тому в останні роки особлива увага надається економічній і екологічній модернізаціям. Розглядаючи сутність модернізації тваринництва особливу увагу слід звернути на екологічну компоненту, яка є одним з важливих чинників збереження виробничого потенціалу не тільки цієї галузі, але й в цілому сільських територій. Організація процесу еколого-орієнтованої аграрної діяльності сприяє не тільки інтенсивному розвитку тваринництва і виробництву натуральної екологічно-органічної продукції, але й сільському туризму та агрорекреаційній сфері відповідного регіону.

У контексті зазначеного екологічний аспект модернізації виробництва продукції тваринництва (знаходяться у прямій залежності від розвитку галузей рослинництва) характеризують підвищення екологічної безпеки природних пасовищ і виробництва кормових ресурсів, зниження екологічних витрат та ризиків інвестування обох галузей. У цьому випадку обов'язковим є використання системно-екологічного підходу, що включає комплекс технологічних, управлінських, господарських удосконалень і нововведень, які спроможні значно покращити екологічні характеристики підприємства і його галузей та зменшити на них силу впливу навколишнього природного середовища.

Таким чином, проведення модернізації у тваринництві повинно здійснюватися за етапами: формування мети, завдань і стратегічних цілей, визначення важливості процесів проведення і їхньої послідовності, здійснення розрахунків ефективності модернізації. При цьому слід враховувати, що основним чинникам модернізації, які безпосередньо впливають на розвиток тваринництва, підпорядковуються важливі структурні елементи, які забезпечують його безперервне і ефективне функціонування у складних умовах господарювання (рис. 1).

Кожен із цих елементів відіграє особливу роль у процесі модернізації тваринництва, оскільки забезпечує позитивні кінцеві результати. Зокрема серед ринкових важливе місце належить інноваційним елементам, оскільки на їхній основі розробляються та впроваджуються у виробничу і сферу товарообміну відповідні аграрні інновації.

У якості інфраструктурних об'єктів інноваційного типу, які виконують такого роду функції, використовуються вищі навчальні заклади, уста-

нови професійної освіти і перепідготовки кадрів, спеціалізовані науково-дослідні інститути та ряд інноваційних бізнес-структур науково-технологічного спрямування (центри консалтингу і трансферу технологій, бізнес-інкубатори, комунікаційні і трейдингові майданчики та ін.).

Встановлено, що динамічні тенденції модернізації і характеристики економічного розвитку тваринництва та його трансформаційний потенціал, залежать від створення усіх необхідних умов для здійснення модернізаційних перетворень, але у свою чергу зумовлюють зміни економічної поведінки галузевих підрозділів.

Окрім цього, модернізація тваринництва охоплює також основні елементи виробничого процесу: вироблену інноваційну продукцію і продукти її переробки, виконувани роботи по раціональному використанню техніки і технології виробництва, систему управління трудовими, матеріальними і грошовими ресурсами. Вона також дає можливість створювати умови для появи нових ідей, які в послідовному можуть використовуватися з метою обґрунтування стратегії ефективного розвитку всього аграрного виробництва і сільських територій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Викладене, на основі проведеного дослідження, дає підстави зробити висновок, що економічна модернізація тваринництва набуває якісно нового змісту і є однією з передумов розвитку сільських територій та зростання добробуту сільського населення. Вона передбачає нарощування генетичного потенціалу сільськогосподарських тварин і птиці, створення умов для розвитку його різних підгалузей, оновлення їхньої матеріально-технічної бази, стимулювання інвестиційних процесів, впровадження сучасного типу виробничих технологій для виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, розвиток безпосередньо на виробництві наукоємних галузей, що забезпечують отримання найкращих результативних показників тваринницьких підприємств.

А тому в найближчій перспективі сільськогосподарські підприємства і фермерські господарства з ефективним виробничим процесом будуть виконувати провідну роль у розвитку сільських територій, що забезпечить розширення сфери зайнятості сільського населення і зростання його доходів, збільшення розміру місцевих бюджетів через фіскальну функцію оподаткування, інтенсивний розвиток транспортного і сервісного обслуговування підприємств, покращення інфраструктури аграрного виробництва.

Література:

1. Іванюта В.Ф. Роль аграрного підприємництва в розвитку сільських територій в контексті євроінтеграції // Економічний вісник. — 2016. — № 1. — С. 61.

2. Політика сільського розвитку на базі громад: наукова доповідь [Електронний ресурс] / За ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бородіної, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". — К., 2015. — 70 с. — Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/sr/291.pdf>

3. Скидан О.В. Аграрна політика України в період ринкової трансформації: монографія. — Житомир: Вид-во "Житомирський національний агроєкологічний університет", 2008. — 376 с.

4. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України: монографія / За ред. д.е.н., проф. Т.Г. Васильціва, к. е. н., доц. В.В. Бойка. — Львів: Ліга-Прес, 2016. — 260 с.

5. Портер М.Е. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов; [пер. с англ.]. 2-е изд. — М.: АльпинаБизнес Букс, 2006. — 452 с.

References:

1. Ivanyuta, V.F. (2016), "The role of agrarian entrepreneurship in the development of rural areas in the context of European integration", *Ekonomicznyy visnyk*, vol. 1, p. 61.

2. Borodina, O.M. Prokopa, I.V. and Popova, O.L. (2015), "Community Based Rural Development Policy", NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine, available at: <http://ief.org.ua/docs/sr/291.pdf> (Accessed 27 Aug 2018).

3. Skydan, O.V. (2008), *Ahrarna polityka Ukrayiny v period rynkovoyi transformatsiyi* [Agrarian Policy of Ukraine in the Period of Market Transformation], Zhytomyrskyi natsionalnyi ahroekolohichnyi universytet, Zhytomyr, Ukraine.

4. Vasylytsiv, T.H. and Boyko, V.V. (2016), *Napryamy ta zasoby rozvytku silskykh terytoriy v konteksti zmitsnennya sotsialno-ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny* [Directions and means of development of rural territories in the context of strengthening of social and economic security of Ukraine], Liha-Pres, Lviv, Ukraine.

5. Porter, M.E. (2006), *Konkurentnaja strategija: metodyka analiza otraslej y konkurentov* [Competitive strategy: a technique for analysis of industries and competitors], 2nd ed, Al'pyna-Byznes Buks, Moskow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2018 р.